

Kaheksakümnendad on tagasi

(ilmunud: Delfi, 10.03.2011)

Ühes võõrkeeles öeldakse selle kohta „*deja vu*“ – tunne, et olete ümbritsevat mõnes eelmises elus juba kogenud. Just selline tunne tekkis hiljuti 1980. aastal avaldatud ja „40 kirjana“ tuntuks saanud pöördumist lugedes. See omas ajas uut moodi ja targa vastupanu sümboliks saanud kiri mõjub ootamatult kaasaegselt.

Esimese, kõige kitsama ja konkreetsema paralleeli tänapäevaga pakub kirja ajend. Selleks olid 1980. aasta koolinoorte tänavarahutused Tallinnas – sündmus, mille nüüdisaegne ja omamoodi tagurpidine vaste on pronksiöö.

Ka teine paralleel seondub vene teemaga, kuid on veidi laiem. Kiri nimetab ühe olulisema tollase valupunktina „ülepingutatud ja oskamatu“ kampaaniat vene keele õpetamiseks eesti koolides. Tabavamalt väljendit praegu siinsetes vene koolides toimuva pöördprotsessi kohta on raske leida. Mäletan lapsepõlvest haridusminister Elsa Gretškina külaskäiku oma koolis ja esinemist Hunt Kriimsilma lastesaates. Sel taustal mõjub tänane retoorika vägagi tuttavlikuna.

Kolmanda, kõige laiema paralleeli pakub kirja kohaselt toonast ajastut iseloomustanud „mittevastavus selle vahel, mida väidetakse olevat ja mis tegelikult on“. See mittevastavus on tagasi. Jah, loomulikult võib seda näha moodsates valimisloosungites. Kuid see ilmneb ka meedias ja ühiskonnas laiemalt. Tänapäeval reklaamimüral või kõmulehe kaanelool on reaalsusega tihti vähem pistmist kui omaaegsel viisaastaku plaanil. Elame maailmas, kus meediasõnumi esmane eesmärk on tähelepanu äratada, mitte tegelikkusele vastata. Maailmas, kus võitlus käib koha pärast teie kõrvade vahel. Tõde on taas teisejärguline.

Kõige enam sarnanebki tänane Eesti 1980. aastaga selle dissonantsuse poolest. Jälle kaasneb poliitikaga ebasiirus ja teatraalsus. Jälle tuleb igapäevaelus juhinduda tänavatarkusest, sest õigusruum on oma euro-reguleerituses omandamas jaburuse tunnusjooni. Jälle parandavad vana ühiskonna eksperdid üha väiksemaid vigu teel kapitaalsesse eksitusse. Me kõik teame, kuhu see tookord viis – perestroika alguseni oli jäänud veel 6-7 aastat. Rabedaks muutunud süsteemides toimub arengukatkevus ja pöördumine järsult. Leebeim näide ülepingutuse tagajärgedest on Gorbatšovi 1985. aasta alkoholipiirangud – mõni aasta hiljem müüdi viina kõikjal ja kogu aeg.

Loomulikult on sarnasus vaid kaudne ja osaline. Samuti pole tuleviku kataklüsmid kuidagi ettemääratud. Tulevikku ei saa ennustada, ainult koos-luua. Selles ühiskondlikus loomeprotsessis mängivad võõrandumis- ja ühtekuuluvusjõud umbes sama rolli, nagu tõuke- ja tõmbejõud füüsikas. Oht kalduda liialt võõrandumise poole on sellegipoolest reaalne – meie riigi kooshoidmiskogemus ei ole just liiga pikk.

Näha võõrandumise taga vaid poliitiku ja meediat võrduks siiski peegli süüdistamisega. Demokraatliku riigi ja vaba meedia rajamine ei vabasta üht rahvast veel isemõtlemise kohustusest – kohustusest neid mõlemaid ka edasi kujundada.

Neist kahest on riigi kujundamine tegelikult lihtsam ülesanne. Vaatamata oma „kapitalistlikule“ taustale on heaks suunanäitajaks kasvõi maailmas läbi löönud uued ärimudelid (Apple, Google jt). Need on teadlikult loodud „elusatena“, ökosüsteemi jäljendades. Varasemast „korporatiivse masina“ ideaalist eristab neid pidev, erinevas elutsükli faasis olevate toodete vool. Need nn *app*'id luuakse enamasti süsteemiväliste tegijate poolt. Nad ei allu tsentraalsele kontrollile. Nii tekib neist uus värvikirev ja pulbitsev turg, mis muuhulgas loomulikult ka suurfirma kasumit toidab. Lagunemine ja surm on taolisse äri-ökosüsteemi sisse programmeeritud. Need aitavad tervikul elus püsida.

Evolutsiooni suund looduses on suurema mitmekesisuse, läbipõimutuse ja harmoonia poole. Seda teed peavad paratamatult käima ka kõik inimeste loodud ühendused, olgu selleks siis firma või riik. Sestap on ainult aja (ja loodusliku valiku) küsimus, kas tänased aparaadisarnased riigid suudavad samas suunas kasvada või jäävad end kordama ja kaovad. Umbes nii, nagu Rooma impeerium või General Motors.

Meie oma riigi kontekstis tähendab see, et eliidi liikuvus ja rohujuure tasandi roll peavad igal juhul kasvama. Konkreetse sammuna liikuvuse saavutamiseks võiks erakondadele rakendada näiteks presidendivalimistelt tuttavat rotatsiooni-mudelit – üle kahe koosseisu järjest parlamenti kuuluda ei saa (pärast võib tagasi tulla). Väidan, et pikas plaanis oleks see kasulik kõikide tänaste erakondade tervisele.

Jään siiski skeptiliseks, et erakonnad ise oma võimutäiuse vähendamise tee suudaksid valida – süsteemi alalhoiutung on liiga suur. Küll aga meenub, kuidas 1980ndate lõpus üks uus ja süsteemiväline toimija – Rahvarinne – partei võimumonopolist ootamatu kergusega läbi murdis. Asjaolu, et nüüdseks on läbimurdjad ise toonaste murdunutega sarnaseks saanud, vaid kinnitab siinset teesi.

Lõpetuseks, mündi teise külje – meedia – teadlik kujundamine on rahvale tulevikus ilmselt keerulisemgi ülesanne. Daniel Vaariku „Ära kliki saasta“ oli selles suunas kindlasti järgimist väärt algatus. Kuid meedia puhul on tegu vaimu-, mitte võimufääriga. See otsejuhtimisele eriti ei allu. Siinkohal meenub hoopis lugu mängufilmist „Merlin“. Selle lõpustseenis paneb nimiosalisest võlur linnarahva kurja nõida unustama ja nõid kaotab seeläbi oma väe. Moodsa aja kõmunõidade vastu aitabki vist ainult kollektiivne unustamine. Kardan, et taolise unustamis- ja andestamisvõime omandamiseks vajalikku kollektiivset küpsust meil siiski veel napib.

Guido Viik